

ÇANAKKALE ZAFERİ NASIL ANLAŞILMALI, NASIL ANLATILMALI? : METODOLOJİK BAZI TESPİTLER

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ*

Öz

Türk ve Dünya tarihi açısından önemli sonuçlar doğuran 1915 Çanakkale Zaferi'nin üzerinden 1 asırdan fazla zaman geçmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte zaferin yıldönümünde yapılan kutlamalar ve konu ile ilgili yayınlarda Çanakkale Muharebeleri ve Zaferi'nin nasıl anlaşılması ve anlatılması gerektiği hususunda metodolojik eksikler bulunmaktadır. Bu araştırmada; Çanakkale Muharebeleri ve Zaferi'nin gerektiği gibi anlaşılabilmesi, böyle bir zaferin Türk-İslâm medeniyeti içinde neyi ifade ettiğini ve hal ve geleceğe yönelik ne gibi mesajlar taşıdığını anlayabilmek yönünde metodolojik bazı hususlar okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Maddeler halinde işaret ettiğimiz metodolojik tespitlere, ilaveler yapılabileceği tabii olmakla birlikte, temas edilen metodolojik hususların, 1915 Çanakkale konusunun öğretiminde tarih eğitiminden beklenen amaçların ve hedef davranışların gerçekleşmesine yönelik önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

Anahtar kelimeler: I. Dünya Savaşı, Çanakkale Muharebeleri, 1915 Çanakkale Zaferi, Tarih Metodolojisi.

How to Understand the Victory of Chanakkale and How to Tell It? Some Methodological Determinations

Abstract

More than a century has passed since the 1915 Chanakkale Victory, which produced supremely important results with regard to Turkish and World history. However, considering the yearly commemorations and the publications, I think that there are some methodological deficiencies in the ways to understand and tell Chanakkale Wars and Victory. In this study, some new methodological points that contribute to understand Chanakkale Wars and Victory properly and to realize what that kind of victory means in the frame of Turkish Islamic civilisation and the messages related with the present and future times they bear have been presented to the readers. It is natural that some additions can be made to the methodological determinations we will point at hereinafter; however, we think that the methodological points we present will significantly contribute to the realization of the objectives and desired conducts expected from history education in teaching 1915 Chanakkale Victory.

Keywords: First World War, Chanakkale Wars, 1915 Chanakkale Victor, Methodology of History.

* Konya NEÜ, A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Konya-Türkiye
nkostuklu@konya.edu.tr

1. Giriş

18 Mart gününün Türkiye’de çok özel bir anlamı vardır. Her yıl bu tarih, **18 Mart Çanakkale Zaferi ve Şehitleri Anma Günü** olarak kutlanır. Anma programlarında bu günün anlamı çerçevesinde, I. Dünya Savaşı’nın çok önemli cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi değişik açılardan ele alınır, değerlendirilir. Yakın tarihimizin bu fevkalade önemli hadisesi yalnızca Türkler açısından değil, Dünya tarihi açısından da doğurduğu sonuçlar bakımından çok önemli bir gelişme olarak bilinir. Vakıa böyle olmasına rağmen, Çanakkale Muharebeleri ve Zaferi ile ilgili anma programları ve yayınlarda, -zaman zaman bazı yeni gelişmeler ve araştırmalar gündeme gelmekle birlikte- genellikle bilineni tekrar etmekten hatta (aşağıda şehitler konusunda temas edildiği üzere) galat-ı meşhur’ları tekrarlamaktan öteye gidilemediği de bilinen bir gerçektir. Hâlbuki tarihî bir olay ve olgunun doğruya en yakın olarak anlaşılabilmesinde “metod ve kaynak meselesi” önemlidir.

Çanakkale Muharebeleri ve Zaferi’nin layıkıyla anlaşılabilmesi, böyle bir zaferin Türk-İslâm medeniyeti için neyi ifade ettiği, hal ve geleceğe yönelik ne gibi mesajlar taşıdığını anlayabilmek yönünde aşağıdaki hususlar dikkatimizi çekmektedir;

2. Çanakkale Muharebeleri ve Zaferini Anlama Yönünde Bazı Metodolojik Tespitler

1- Çanakkale Muharebeleri ve Zaferi’nin, İslâm Felsefesi ve Tasavvuf ilminin savunduğu bilgi nazariyesini te’yid eden veriler sunması açısından önemli bir vâkıa olduğunu düşünüyoruz. İslâm düşünce tarihinde önemli bir mevki bulunan ve üvey oğlu Sadreddin Konevi vasıtasıyla da Türk kültür ve fikir hayatını etkileyen Muhyiddin-i Arabi’nin metodolojisinin temel özelliği, bilgi nazariyesinin külli *irade*, *keşf-sezgi*, *muhakeme*, *müşahede* şeklinde 4 kademede oluşudur. Bir başka ifade ile beş duyu ile algılananlar *müşahede* yani *gözlemi*, akıl ile değerlendirme *muhakemeyi* ifade ediyor. İlim veya bilgi asla bu alanla sınırlı olmayıp, beşduyu ve aklın ötesinde *sezgi-keşf* denen bilgi alanı gerçeklik alanı bulunmaktadır. Bunun da ötesinde ilmin kaynağı külli *irade* yani Tanrı’dır¹. Ama Batı’da pek çok filozofun bilgi nazariyesi veya daha özel olarak Sanayi inkılabı sonrası gelişen modern tarih anlayışında olaylar, beş duyu ve akıl çerçevesinde ele alınır ve algılanır. Auguste Comte ile gelişen Pozitivist tarih felsefesi de diyebileceğimiz böyle bir anlayışla, Türk- İslâm tarihini layıkıyla ele alabilmek ve analiz edebilmek oldukça güç görünmektedir. Özellikle beş duyu ve aklın ötesinde olağanüstü gerçeklerin yaşandığı Çanakkale Muharebeleri’ni pozitivist anlayışla izah edebilmek mümkün gözükmemektedir. Çanakkale Zaferi’nin 100. yılını geride bıraktığımız şu günlerde, meseleye bu boyutta yaklaşmanın, hadiseyi anlama açısından bir

¹ Muhyiddin-i Arabi’nin bilgi nazariyesi hakkında bkz., Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul 1994, s. 106- 116.

gereklilik hatta mecburiyet olduğunu düşünüyoruz. Bir başka ifade ile **Çanakkale Muharebeleri, Türk-İslâm tarihinde pek çok örneklerden biri olarak, Pozitivist tarih anlayışını yıkan gerçeklikler ve yaşanmışlıklarla, Türk-İslâm medeniyeti ve Batı medeniyeti arasındaki bilgi nazariyesi farklılığını ortaya koyan çok önemli bir olgu olarak anlaşılmalı ve anlatılmalıdır diye düşünüyoruz.**

2- Şüphesiz tarih biliminin tanımında yer alan önemli bir vurgu da olayların sebep-sonuç illiyeti içerisinde analiz edilebilmesidir. Tabii ki bu tespit, aslı unsurlar ile tâlî unsurlar birbirine karıştırılmamalıdır. Çanakkale muharebelerini değerlendirirken, sebep ve sonuçlarında öncelikle aslı unsurları doğru tespit edebilmek geliyor. Kanaatimizce burada, cephenin açılmasının pek çok sebepleri, gerekçeleri sayılabilir, ama gerekçelerin en başında **“Emperyalizmin Anadolu’da Türk-İslâm siyasi varlığını yok etme gayesine matuf ve 1815’de adı konan “şark meselesi”ni bir an önce gerçekleştirme niyeti”nin muhakkak belirtilmesi gerekiyor.** Öbür taraftan sonuçları açısından ise; dünya tarihi bakımından en önemli sonuç, **“Çanakkale Zaferi’nin dünya sömürgecilik tarihinde mazlumlar lehine ciddi bir kırılmanın başlangıcını doğurmuş olmasıdır”.** Günümüzde, İngiltere ve Fransa’da Çanakkale üzerine yazılan ve çizilenlerin Türkiye’dekilere oranla kat be kat fazla oluşunun sebebini de burada aramak gerekiyor. Çünkü bu zafer, geleceğe yönelik emperyalist düşünce ve planları etkilemiş, mazlum milletlere bir moral ve ümit ışığı olmuştur. Öteyandan Türk tarihi açısından bakacak olursak, pek çok sonuç sıralanabilir olmakla birlikte en önemli sonucun, **II. Viyana’dan itibaren sürekli yenilgi ve geri çekilme içinde bulunan bir milletin içine düştüğü kendine güvensizlik psikolojisinden bir başka ifade ile Atatürk’ün Nutuk’ta da ifade ettiği üzere “biz adam olmayız” şeklindeki bir sosyal aşağılık duygusundan kurtulmasında ve kendine güven duygusunun inşasında fevkalade önemli bir başlangıç olmuş olmasıdır.** Bu moral, Milli Mücadele azmini doğurmuş, Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasıyla da, yıkıldı çöktü dendiği bir koca çınardan yeni bir filiz olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Yani Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun moral tohumları Çanakkale’de atılmıştır dersek hiç de abartmamış oluruz. **Şimdi buraya kadar vurguladığımız aslı sebep ve sonuçlar öncelikle tespit edilmez göz ardı edilirse, Çanakkale Zaferi’nin Türk ve Dünya tarihi açısından ne anlam ifade ettiğini yeterince anlamamış oluruz.**

3- Çanakkale muharebelerini layıkıyla anlayabilmeye katkı sağlayabilecek önemli bir metodolojik yaklaşım da disiplinlerarası ilişki ile meselenin ortaya konabilmesi olacaktır. Çanakkale yalnızca askeri bilgilerle veya askerlik alanında yer alan disiplinlerle değerlendirilebilecek bir hadise değildir. Asker ne yedi ne içti? Aldığı kalori ile harcadığı veya gösterdiği performans orantılı mı idi? Savaşırken aynı zamanda hangi hastalıklarla mücadele etti? Tıp ilmi bunu nasıl değerlendirmektedir? Hangi ekonomi ve maddi kaynaklarla bu mücadele verildi? Askerin psikolojisi nasıl idi? Bütün bu sorular kolektif bir çalışma ile

cevaplanmayı beklemektedir. Tam yeri gelmiş iken bu noktada Mustafa Kemal'in şu sözlerini hatırlamadan geçemeyeceğiz;

"Karşılıklı siperler arasındaki mesafe sekiz metre, yani ölüm muhakkak. Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulamamacasına kâmilen düşüyor, ikincidekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar şayan-ı gıpta bir itidal ve tevekkülle, biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor. Hiç ufak bir fütur bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okuma bilenler, ellerinde Kur'an-ı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler kelime-i şehadet getirerek yürüyorlar. Bu, Türk askerlerindeki ruh kuvvetini gösteren şayan-ı hayran ve tebrik bir misaldir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Savaşı'nı kazandıran bu yüksek ruhtur."²

Buradaki "yüksek ruh" neyi ifade ediyor? Acaba psikoloji, psikiyatri, sosyoloji, tasavvuf, edebiyat vb. ilgili bilimlerce bu konuya bilimsel olarak yaklaşıldı mı? Kısacası **Çanakkale Muharebelerini doğru anlayıp kavramaya katkı sağlayabilecek çalışmalardan olarak; tarihçi ve askeri uzmanlarla birlikte, sosyolog, ekonomist, psikolog, psikiyatrist, edebiyatçı, teolog, tıp doktoru vb. ilgili uzmanlarla kolektif bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bugün maalesef böyle bir çalışma henüz bulunmamaktadır.**

4- Çanakkale Muharebelerini anlama ve anlatmada mihenk taşı konumunda olan kavramlardan biri de "şehidler" meselesidir. Ancak aradan 1 asır geçmiş olmasına rağmen bu hususta dile getirilen şehit sayıları maalesef bilimsel bir bilgiye dayanmaktan uzaktır. Malum olduğu üzere, konu ile ilgili anma programları ve pekçok yayında 250 bin veya 213 bin şehit rakamı alışılmış söylemler arasındadır. Halbu ki bu sayıların literatüre girişinde "zayıat" ifadesi bulunmaktadır. "Zayıat" ise; "şehid", "yaralı", "esir", "kayıp", hatta "firarı" olmak üzere, savaş dışı kalanların tümünü ifade eder. Dolayısıyla buradaki problem, "zayıat"ın yanlış algılanması veya daha geniş anlamı ile bilimsel bir metodla meselenin tespitinden uzak kalınmasında aranmalıdır. Öncelikle, şehitlerin tespitinde müracaat edilecek temel kaynaklar bellidir. Bunlar; MSB ve Askerlik Şubesi kayıtları, ve nüfus müdürlükleri kayıtları (Vefâyâta Mahsus Vukûat Defterleri) dir. Şüphesiz bunlara, hatıralar, dönemin süreli yayınları ve döneme ait ilgili Şeriye sicillerindeki tereke defterlerinde rastlanabilecek bazı bilgi kıvrımları da eklenebilir.

MSB Arşiv Müdürlüğü kayıtlarındaki verilere göre 1998 yılında yayınlanan "Şehitlerimiz" adlı çalışmada³, Çanakkale Muharebelerinde şehit düşenlerin sayısı 57.263 olarak gösterilmektedir⁴. Şehitler konusunda, bilimsel verilere dayalı olarak yapılan bu çalışma şüphesiz, emek verilmiş dokümanter bir

² Ruşen Eşref Ünaydın, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1981, s.29

³ *Şehitlerimiz*, MSB yay., C.1-5, Ankara 1998.

⁴ a.g.e., s.40; Liman Von Sanders ve Hiltmann şehit sayısını 66.000 olarak vermektedirler. Diğer bazı yazarların verdiği rakamlar hakkında bkz., Ramazan Çalık, "Çanakkale Muharebelerine Alman Bakışı", *Osmanlı Araştırmaları XX*, İstanbul 2000, s.367.

yayıdır. Ancak, lâkap, isim, yer isimleri vb. mahallî özellik taşıyan kelimelerde yanlış okumalar ve mükerrer kayıtlar sıkça dikkat çekmektedir⁵. Bu çalışmanın, Vefâyâta Mahsus Vukûat Defterleriyle birlikte değerlendirilmesi sonucu, ancak doğruya daha yakın tespit ve sayılara ulaşılabileceğini düşünüyoruz. İlk kez tarafımızda literatüre tanıtılan ve Bodrum, Ilgın, Yalvaç, Burdur, Konya, Karapınar, Akşehir, Şarkikaraağaç vb. daha pek çok ilçe ve il Vefâyâta Mahsus Vukûat Defterleri üzerinde yaptığımız çalışmalarda, “Şehitlerimiz” adlı yayında yer alan ilgili il veya ilçe şehit sayılarının en az % 60 daha fazlasının künyelerine ulaşılmıştır⁶. Tabii ki, bu rakamlar mutlak sayıyı ifade etmekten ziyade mevcut kaynaklardan varılan sonucu göstermektedir. O Halde, **“şehitler” konusunda hamasetten uzak, bilimsel bir metodla temel kaynaklardan haberdar olarak doğruya en yakın tespitlerin yapılabilmesi bizim Çanakkale Zaferini anlamamıza büyük katkı sağlayacaktır.**

5- Bir tarih eğitimi alan bilgisi olarak Çanakkale Muharebelerinin yeni nesle vereceği mesajlar, yalnızca yazılı metinlerde kalmayıp, coğrafyaya, medya ve görsel materyallere muhakkak yansıtılmalıdır. Böyle bir eğitim şüphesiz, daha geniş kitleler üzerinde etkili olabilecektir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere, emperyal emeller için Çanakkale’de cephe açan ve burada amaçlarına ulaşamayıp ciddi kayıplar veren İngiliz ve Fransızlar, bugün kendi ülkelerinde Çanakkale hafızasını canlı tutmak için buralarda ölenlerin isimlerinin tek tek yazılı olduğu abideler yapmışlardır. Bizzat yerinde görme imkânı bulduğumuz hemen pekçok il ve ilçe boyutundaki yerleşim yerlerinde oradan Çanakkale’de ölenlerin isimleri şehrin önemli bir yerine dikilen abideler üzerine yazılmıştır. İngiltere ve Fransa’nın pekçok şehir hatta köyünde rastladığımız bu uygulamalar ile tarih canlı tutulurken yeni yetişecek nesle de milli şuur ve hedefler inşa edilmiş olmaktadır. Sömürgeci emeller için ölenlerine Batı bu şekilde sahip çıkıp bundan 50-60 yıl önce isimlerinin yazılı olduğu abideler diker iken, üzerinden bir asırdan fazla zaman geçtiği halde Çanakkale şehitleriyle ilgili benzer uygulamalar maalesef vatan coğrafyamızda neredeyse yok denecek kadar azdır⁷. Bu tür uygulamaların bir yaygın eğitim faaliyeti olarak genelde tarih eğitimine özelde ise Çanakkale Zaferini idrak etmede büyük katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

⁵ Bu konuda bazı örnekler için bkz., Nuri Köstüklü, “Balkan Savaşlarından Milli Mücadele’ye ‘Şehitler’ Üzerine Yapılacak Bilimsel Araştırmalarda Metod ve Kaynak Deselesine Dair Bazı Düşünceler”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, ATASE yay., Ankara 2006, s.214-215.

⁶ Vefâyâta Mahsus Vukûat Defterleri’nin analizi hakkında bkz., Nuri Köstüklü, “Bodrum Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri”, 3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, 30 Ekim- 1 Kasım 2013, Bildiriler, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi yay., İzmir 2014; Nuri Köstüklü, “Birinci Dünya Savaşı Sosyal Tarihinin Yeterince Bilinmeyen bir Kaynağı: Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri”, *Uluslararası Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu, 12-15 Kasım 2015, İzmir.

⁷ Teşebbüslerimizle, bazı yerlerde, mesela; Yalvaç, Kadınhanı, Akşehir’de şehitlerin isimlerinin yazılı olduğu abide ve levhalarla bazı uygulamalar yapılmıştır. Konya’da Üçler Mezarlığı yakınındaki Şehitler Anıtını da burada zikretmek gerekiyor.

Yine bu cümleden olarak, yazılı metinlerin yanı sıra, senaryosunun muhakkak uzmanlarca incelendiği film, çizgi film vb. görsel materyallerle yakın tarihimizin bu çok önemli konusunun arzu edilen kemiyet ve keyfiyette ele alınma ihtiyacı bulunmaktadır.

3. Sonuç

Çanakkale Muharebeleri ve Zaferi'nin anlaşılması ve anlatılması yönünde buraya kadar üzerinde durulan metodolojik bazı tespitlere ilaveler yapılabileceği tabii olmakla birlikte, temas edilen metodolojik hususların, 1915 Çanakkale konusunun öğretiminde tarih eğitiminden beklenen amaçların ve hedef davranışların gerçekleşmesine yönelik önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

4. Kaynaklar

BİLGİSEVEN, A. K., 1994, "Sosyal İlimler Metodolojisi", İstanbul.

ÇALIK, R., 2000, "Çanakkale Muharebelerine Alman Bakışı", Osmanlı Araştırmaları XX, İstanbul.

KÖSTÜKLÜ, N., 2006, "Balkan Savaşlarından Milli Mücadele'ye 'Şehitler' Üzerine Yapılacak Bilimsel Araştırmalarda Metod ve Kaynak Deselesine Dair Bazı Düşünceler", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri, ATASE yay., Ankara.

KÖSTÜKLÜ, N., 2014, "Bodrum Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri", 3. Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu, 30 Ekim- 1 Kasım 2013, Bildiriler, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi yay., İzmir.

KÖSTÜKLÜ, N., 2015, "Birinci Dünya Savaşı Sosyal Tarihinin Yeterince Bilinmeyen bir Kaynağı: Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri", Uluslararası Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu, 12- 15 Kasım 2015, İzmir.

----- 1998, "Şehitlerimiz", MSB yay., C.1-5, Ankara.

ÜNAYDIN, R. E., 1981, "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat", Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara.